

**РИТОРИЧНІ ПИТАННЯ ЯК ІНДИКАТОРИ ІМПЛІЦИТНИХ
СМИСЛІВ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ**

Стаття присвячена вивченню риторичних питань як індикаторів імпліцитних смислів в американських поетичних текстах. Визначена роль риторичних питань у розкритті прихованого смислу в поетичному тексті, що сприяє його адекватній інтерпретації.

Ключові слова: риторичні питання, індикатори, імпліцитні смисли, роль, американська поезія.

Статья посвящена изучению риторических вопросов как индикаторов имплицитных смыслов в американских поэтических текстах. Определена роль риторических вопросов в раскрытии скрытого смысла в поэтическом тексте, что способствует его адекватной интерпретации.

Ключевые слова: риторические вопросы, индикаторы, имплицитные смыслы, роль, американская поэзия.

The article focuses on the investigation of rhetorical questions as indicators of implicit senses in American poetic texts. It has been proved that rhetorical questions play an important role in revealing hidden senses in poetic texts ensuring its adequate interpretation.

Key words: rhetorical questions, indicators, implicit senses, role, American poetry.

Поетичний текст характеризується різними площинами мовного вираження думки про світ: експліцитною, імпліцитною [21, с. 7-8]. У дослідженнях вчених, котрі займаються проблемою імпліцитності, розмежовуються поняття імпліцитний та експліцитний смисли [14, 18, 8]. Під імпліцитним смислом Л.В. Лисоченко розуміє інформаційний зміст, призначений мовцем для повідомлення і висловлений або опосередкований шляхом експліцитного вираження деякого іншого змісту, з якого за законами логіки випливає прихований [14, с. 36]. При цьому той інформаційний зміст, який в одних висловлюваннях виражений імпліцитно, в інших може складати їх експліцитний смисл. На думку Ю.М. Скребньова, статус імпліцитного й експліцитного смислів визначається їх відношенням до імплікації та

експлікації в області функціонування мовних одиниць. Під експлікацією розуміється область прямого, вербального вираження значень, а під імплікацією – область непрямого, опосередкованого вираження значень і смислів [22, с. 18].

Атрибути „експліцитний” і „імпліцитний” можна застосувати тільки для знаку, в тому числі й мовного, що інгерентно передбачає вираження: Експліцитні смисли є відкрито вираженими, імпліцитні смисли виражені приховано, за допомогою експліцитних [6, с. 55]. Показовим щодо цього є вислів Ф.С. Бацевича: “якщо якийсь зміст (смысл) у тексті нічим не виражений, то він у цьому разі просто відсутній. Тому імпліцитний зміст (смысл) – це зміст виражений, але виражений особливим чином” [5, с. 157].

Зацікавленість дослідників проблемою імпліцитності зумовила появу великої кількості термінів: імплікація, імплікативність [1, 2, 15], пресупозиція, імпліцитна інформація [10], небуквальний смисл, непрямий смисл, імпліцитний смисл [3], імплікат, імплікатура [25], імплітема, імплігіпертема [17], індикатор імпліцитної предикативності [23], індиректне інформування, індиректний мовленнєвий акт [8].

Провідними індикаторами імпліцитності в американському поетичному тексті виступають риторичні питання. Термін “індикатор”, що походить від лат. *indicare* – “вказувати, визначати, відображати”, широко застосовується лінгвістами [26, с. 392]. Термін використовується для позначення вербальних і невербальних засобів, які є проявами певних лінгвальних явищ. Розповсюдженим є також термін “прагматичний маркер” [7, с. 58-59].

Імпліцитні смисли, вилучені з низки поетичних текстів, утворюють імплікативний простір як окремого віршу, так і всієї американської поезії в цілому. Імпліцитний смисл виконує функції економії, евфемізації, привертання уваги адресатів, створення яскравого змістового та естетичного ефекту, а також емотивну, спонукальну та маркувальну функції [12, с. 63-65].

М.В. Нікітін підкреслює, що імпліцитні смисли “становлять важливий і неодмінний, інформаційно надзвичайно ємний компонент вербальної

комунікації, що доповнює й модифікує експліцитні значення мовлення та вписує їх у сукупну змістову структуру комунікації” [19, с. 646].

Як зазначає О.Т. Кривоносов, “думка прихована, імпліцитна, матеріально не виражена в звуках (символах, словах), що фізично сприймаються, є наявною тільки тоді, коли для неї існує відповідна форма, представлена в цьому випадку не прямо, а індиректно, через взаємодію інших форм” [13, с. 597]. Саме такими формами є індикатори імпліцитного смислу – вербальні й невербальні засоби, що вказують на наявність у висловленні імпліцитного смислу. За їхньою допомогою адресант інтендує, а адресат виводить імпліцитний смисл, тобто вони допомагають адресантові “вкласти”, а адресатові – вивести з висловлення певний імпліцитний смисл [11, с. 95].

Розглянемо детальніше роль риторичних питань у розкритті імпліцитних смислів.

Спроби декодування імпліцитних смислів за допомогою риторичних питань в американській поезії зумовило **актуальність** заявленої наукової розвідки – необхідність вивчення та встановлення ролі риторичних питань як індикаторів імпліцитних смислів в американській поезії.

Мета статті – виявлення ролі риторичних питань у творенні імпліцитних смислів в американському віршованому мовленні.

Об’єктом вивчення постають риторичні питання в американській поезії, а **предметом** – риторичні питання як індикатори імпліцитних смислів в американських поетичних текстах.

В одних працях риторичні питання (далі – РП) називають експресивно забарвленими запереченнями (Русская грамматика-1980), в інших – стверджувальне повідомлення чи спонукання (І. В. Арнольд, Є. М. Галкіна-Федорук, І. Р. Гальперін). Існує також погляд щодо тлумачення РП як прихованого твердження чи заперечення (О. С. Ахманова, Л. Ф. Бердник, М. І. Жинкін, Ю. М. Скребньов) [4, с. 83].

За І.Р. Гальперінім “Риторичне питання – спеціальний синтаксично-стилістичний прийом, суть якого полягає у зміні граматичного значення

питального речення. Іншими словами, питання, але таке що виражає ствердження у формі питального речення. Таким чином відбувається взаємодія двох структурних значень: що у питанні та що у ствердженні (або позитивне чи негативне). Обидва матеріалізуються одночасно” [24, р. 244].

Як зазначає Л.Р. Безугла, до специфічних мовних засобів вираження імпліцитного смислу належить так зване РП – питальне речення, яке не є власне питання [6, с. 55]. У найбільш загальній формі в лінгвістиці можна виділити два напрями вивчення цього явища – стилістичний і прагматичний. Стилiстичний напрям концентрується на ролі РП в створенні образності, експресивності, в розкритті стилістично значущих аспектів змісту, на функціональній доцільності його використання. Прагматичне трактування терміну “риторичне питання” передбачає мовну форму, яка використовується під час реалізації дискурсу для вираження різних іллокуцій [там само, с. 55].

РП характеризується як ефективна фігура діалогізації монологічного мовлення, що слугує для смислового й емоційного виділення його семантичних центрів, для формування емоційно-оцінного відношення адресата до предмета мовлення, а також для інтенсифікації перлокутивного ефекту [20, с. 104]. Перлокутивний ефект, що впливає на успішність спілкування, при якому адресант прагне вирішити поставлені ним комунікативні завдання. РП постає як конструкція, що впливає на почуття і думки адресата [там само].

Безугла Л.Р. наголошує на тому, що РП є формою для вираження різних типів імпліцитних мовленнєвих актів.

РП забезпечують не пропозиційне, а іллокутивне переосмислення мовленнєвого акту, саме тому їх також називають “мовленнєво-актовими ідіомами-структурами”, за допомогою яких реалізуються індиректні мовленнєві акти [6, с. 57]. Під індиректним розуміємо такий мовленнєвий акт, у разі реалізації якого має місце тільки іллокутивна імплікація – конструювання комунікантами імпліцитного іллокутивного смислу в дискурсі [8, с. 42].

Про іллокутивне переосмислення у РП сигналізують морфологічні та синтаксичні індикатори. Як підкреслює Й. Мейбауер, “риторичність завжди

виробляється не однією лексемою, а за допомогою взаємодії формальних ознак речення з прагматичними умовами його вживання” [6, с. 57]. Провідну роль відіграє протиріччя між пресупозицією, експлікованою у висловленні, і вихідним припущенням питання, що задається формою питального речення, у такий спосіб адресант через контекст питання нав’язує адресатові відповідь [16, с. 72]. Саме тим, що мовець не очікує відповіді від адресата, і характеризуються риторичні питання-твердження. Відповідь на риторичні питання закладена у самій його формі. Якщо відповідь і має місце, то адресат тим самим виражає згоду з твердженням, вираженим РП. Завдяки властивості передавати твердження РП можуть виражати іронічні смисли [6, с. 58]. Шляхом протиставлення відомого і нового в тексті, завдяки поставленим РП, здійснюється розкриття імпліцитної інформації.

Для експлікації імпліцитних смислів за допомогою РП проаналізуємо поетичний текст К. Сендберга “Sea-Wash” (“Морська хвиля”):

The sea-wash never ends.

The sea-wash repeats, repeats.

Only old songs? Is that all the sea knows?

Only the old strong songs?

Is that all?

The sea-wash repeats, repeats [28, p. 204].

У наведеному поетичному тексті РП: *Only old songs? Is that all the sea knows? Only the old strong songs?* використано для надання експресивності поетичного тексту та виявленню імпліцитного смислу вірша: життя йде своїм чередом, один період життя повільно перетікає в інший.

У РП персоніфікована метафора “море співає”, яка розкриває міфологічні образи про море. Психологічний архетип – МОРЕ обіймає весь образний простір вірша у наведеному поетичному тексті. У загальному смислі МОРЕ – морська стихія, яка приховує у своєму лоні таємницю появи перших форм

життя, а також це свобода, символ сили та душі людини. Море зберігає у своїх глибинах спогади про минуле, ревниво оберігаючи свої секрети [27].

Море – це безперервний рух, постійна зміна образів, життя і смерть. Немає жодної миті схожого на інше, ні однієї хвили, яка точно повторює іншу: “*The sea-wash never ends. The sea-wash repeats, repeats*” – імплікат «швидкоплинність життя» міститься у реченні. За Л.І. Белеховою ключовими концептуальними імплікаціями психологічного архетипу МОРЕ є безмежність, безодня, неприборканість, простір, енергія, стихія, відродження, рух, що втілені вербально у повторюваній номінативній одиниці “*repeats*” та у словосполученні “*never ends*”, що дозволяють розкрити імплікат вічність [9, с. 299]. Імплікат вічність займає центральну позицію в поетичному тексті.

Як зазначає Л.І. Белехова, архетип МОРЕ, концептуальними імплікаціями якого є стихія, безодня, безмежність, проявляється не в описі моря як такого, а в поетичних образах степу, неба, дна, берегу, лісу. Море слугує лише формою опису (“морський” код “неморського” повідомлення), своєрідною метафорою [9, с. 294]. Завдяки асоціативному зв’язку з нескінченним рухом води, архетип МОРЕ містить схожу з архетипом ВОДА концептуальну імплікацію.

В уривку вірша Дж. Холландера “*What is an Answer?*” індикатором імпліцитності постають РП:

What I am, what am I for?

That is the question of being’s law.

To be a mother’s womb to earth’s tomb

Is it an answer on the air bloom?

Life’s showers and chariots ride

But in seas of trouble’s my restless fight.

The end of voyage – dusty death... [30, p. 80].

Завдяки РП ми визначаємо імплікат життя, що знаходиться всередині тканини поетичного тексту. РП – *What I am, what am I for?* (Хто я, для чого я?) автор використовує для звернення уваги читача на смисл та значимість життя.

Адресант дає змогу читачеві замислитися над буттям, над існуванням людства на землі та виділити для себе, що є найголовнішим у цьому житті. Замислитися: чи не марно людина проводить Богом дане життя? Чи гідно?

Поставлені РП – твердження, висловлене лише в питальній формі, в силу чого відповідь на такі питання заздалегідь вже відома.

У поетичному тексті К. Сендберга “*Humdrum*” РП займає сильну позицію, що привертає увагу читача:

*If I had a million lives to live
and a million deaths to die
in a million humdrum worlds,
I'd like to change my name
and have a new house number to go by
each and every time I died
and started life all over again.
I wouldn't want the same name every time
and the same old house number always,
dying a million deaths,
dying one by one a million times:
- would you?
or you?
or you? [29].*

Ми вважаємо, що цей вірш дуже цікавий тому що ніхто не хоче бути звичайним, всі хочуть бути екстраординарними. Якщо був би шанс змінити ім'я та життя, то автор неодмінно зробив би це – “*I'd like to change my name*”.

У вірші використовуючи *графон*, автор привертає увагу читача на графічному рівні, що створює ритмічний малюнок :

*- would you?
or you?
or you?*

У вигляді сходів автор графічно зображує РП у поетичному тексті. Звертання поета не персоніфіковане (звертається не до окремого читача, а навпаки, до широкої аудиторії) за допомогою графону та РП. Графон застосовується в тексті у поєднанні з фігурою мовлення – РП та використовується для логічного та емоційного посилення думки.

Алітерація покликана посилювати емоційно-експресивний вплив у художньому мовленні. К. Сендберг – майстер форми, яка робить складний візерунок звукових повторів, що перегукуються: “...*If I had a million lives to live; and a million deaths to die”.*

У проаналізованому нами тексті завдяки РП виявляємо прихований смисл: автор закликає читачів не бути звичайним, завжди прагнути до чогось високого, бути не схожим на інших. Якщо хочеться, то змінійте своє життя, своє оточення повністю, станьте іншими. Ніколи не пізно змінити себе та почати нове життя. Головне – не упустити свій шанс, так як таке трапляється тільки одиний раз у житті.

Підсумовуючи викладені положення, зазначимо, що провідними індикаторами імпліцитності в американському поетичному тексті виступають РП. РП – це твердження, висловлене в питальній формі, в силу чого відповідь на такі питання заздалегідь вже відома. З’ясування прагматичної ролі та місця РП в поетичному тексті уможлиблює адекватну інтерпретацію та сприяє виявленню прихованих смислів. РП можуть займати сильну позицію та бути графічно виділеними в американському поетичному тексті для привертання уваги читача. РП використовуються для надання експресивності поетичного тексту та виявлення імпліцитного смислу вірша, слугують інтенсифікації перлокутивного ефекту, тобто впливу на читача задля досягнення бажаного прагматичного результату. Шляхом протиставлення відомого і нового в тексті, завдяки поставленим РП, здійснюється розкриття імпліцитної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического

- изучения / И. В. Арнольд // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / [сб. науч. тр. / науч. ред. И.В. Арнольд] – СПб. : Изд-во С.-Петербургск. ун-та, 1999. – С. 77-92.
2. Арнольд И. В. Интерпретация текста как установление иерархии его частей / И. В. Арнольд // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / [сб. науч. тр. / науч. ред. И.В. Арнольд] – СПб. : Изд-во С.-Петербургск. ун-та, 1999. – С. 193-202.
 3. Багдасарян В. Х. Проблема имплицитного: (Логико-методологический анализ) / В.Х. Багдасарян – Ереван : Наука, 1983. – 274 с.
 4. Базан О.М. Риторичне питання: логічний чи лінгвістичний феномен? / О.М. Базан // Зб.наук. праць.–2013. – КНУ: Вип.43 (I). – С. 80–88.
 5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
 6. Безугла Л.Р. Риторичні запитання як імпліцитні мовленнєві акти / Л.Р. Безугла // Вісник ХНУ. – 2009. –№866. – С. 55 – 59.
 7. Безугла Л.Р. Перлокутивні індикатори імпліцитного смислу у висловленнях німецької мови / Л.Р. Безугла // Вісник ХНУ. – 2009. – № 848– С. 58-62.
 8. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія / Л.Р. Безугла. - Харків : Харківський нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2007. – 331 с.
 9. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії : лінгвокогнітивний аспект : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Белехова Лариса Іванівна. – К., 2002. – 476 с.
 10. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
 11. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации / И.Н. Горелов. – М. : КомКнига, 2006. – 376 с.
 12. Казачевская О.В. Проблема передачи имплицитного содержания на материале немецко-русских переводов: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ольга Васильевна Казачевская. – М., 2003. – 196 с.
 13. Кривонос А.Т. Язык. Логика. Мышление. Умозаключение в естественном языке / А.Т. Кривонос. – М., Нью-Йорк: ВАЛАНГ, 1996. – 682 с.
 14. Лисоченко Л. В. Высказывание с имплицитной семантикой: (Логический, языковой и прагматический аспекты) / Л. В. Лисоченко. – Ростов н/Д., 1992. – С. 27-44.
 15. Кухаренко В. А. Типы и средства выражения импликации в английской художественной речи (на материале прозы Э.Хемингуэя) / В. А. Кухаренко // Филологические науки. – 1974. – №1. – С. 72 – 80.
 16. Масленникова А.А. Место риторического вопроса в антропоцентрической парадигме /

- А.А. Масленникова// Антропоцентризм в языке и речи. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – С. 68-75.
17. Молчанова Г. Г. Семантика художественного текста : [монография] / Г. Г. Молчанова. – Ташкент: ФАН Уз. ССР, 1988. – 160 с. – (Монография).
 18. Нефёдова Л. А. Когнитивно-деятельный аспект имплицативной коммуникации / Л. А. Нефёдова. – Челябинск : Челяб. гос. ун-т., 2001. – 151 с.
 19. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
 20. Палійчук А.Л. Наративний код інтимізації (на матеріалі англійського художнього дискурсу): дис. ... на здобуття канд.філол.наук: 10.02.04 / Палійчук Анна Леонардівна. – Луцьк, 2011. – 253 с.
 21. Проценко О.О. Імплицативний простір американської поезії ХХ століття: перекладацький аспект: дис. ... на здобуття наук. ступеня, канд.філол.наук: 10.02.04 “Германські мови” / Ольга Олександрівна Проценко. – Херсон, 2010. – 216 с.
 22. Скребнев Ю. М. Очерк теории стилистики / Ю. М. Скребнев. – Горький, 1975. – 175 с.
 23. Старикова Е. Н. Имплицинтная предикативность в современном английском языке / Е. Н. Старикова. – К. : Вища школа, 1974. – 142 с.
 24. Galperin I. R. Stylistics / I.R. Galperin; [2nd edition, revised.]. – М.: Высшая школа, 1977. – 336 р.
 25. Grice H. P. Further Notes on Logic and Conversation // H. P. Grice // Studies in the Way of Words. – Cambridge (Mass.), L. : Harvard Univ. Press, 1991. – P. 41-57.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

26. Латинско-русский словарь / [авт.-сост. Дворецкий И.Х.] – М.: Русский язык, 1986. – 845 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

27. Символізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.symbolizm.ru/index.php/simvol/1141-simvol-more-vozpominaniya>
28. Sandburg CP – Sandburg C. The Complete Poems / Sandburg C. – San-Diego; N. Y.; L.: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1970. – 797 p.
29. Sandburg C. Humdrum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.americanpoems.com/poets/carlsandburg/12851>
30. The Norton Anthology of American Literature: Third Edition – N.Y., L.: W.W. Norton & Company, 1989. – 2856 p.